

діяти винятковість рішення: пред'явлення знову того ж позову з тих же підстав і про той же предмет неможливо вже з моменту порушення справи за першим позовом. Уже потім настає неспростовність, а з ним преюдиційність, обов'язковість та реалізованість рішення. Однак в окремих випадках відповідно до вимоги закону рішення може стати здійсненим і раніше — з моменту свого проголошення (ст. 367 ЦПК України).

При цьому не слід ототожнювати законну силу рішення суду з однією або декількома з перерахованих вище властивостей, оскільки лише у своїй сукупності вони відбивають сутність даного процесуального акта і можуть забезпечити виконання тих завдань, що поставлені перед судом при ухваленні ним рішення у цивільній справі.

Література

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Полумордвинов Д. И. Законная сила судебного решения. — Тбилиси, 1964.
3. Гражданский процессуальный кодекс Украины от 18.03.04 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–42. — Ст. 492.
4. Авдюков М. Г. Судебное решение. — М.: Госюриздат, 1959.
5. Клейсман А. Ф. Советский гражданский процесс. — М.: Моск. ун-т, 1954.
6. Гурвич М. А. Решение советского суда в исковом производстве. — М.: ВЮЗИ, 1955.
7. Юдельсон К. С. Советский гражданский процесс. — М.: Госюриздат, 1956.
8. Алиев Т. Т., Громов Н. А. Презумпция истиности судебного решения в гражданском процессе // Государство и право. — 2004. — № 8.
9. Зейдер П. Б. Судебное решение по гражданскому делу. — М.: Юрид. лит., 1966.
10. Про посилення судового захисту прав і свобод людини і громадянина: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 1997 р. // Ухвали Пленуму Верховного Суду України (1963–2000): Офіц. вид.: У 2 т. / За заг. ред. В. Ф. Бойко. — К., 2000. — (Б-ка судді).
11. Маслепникова Н. И. Законная сила судебного решения в советском гражданском процессе: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — Свердловск, 1973.
12. Цивільне процесуальне право України: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К.: Ін Юре, 2005.

УДК 347.15/17:347.63

Г. Я. Тріпунський

ПОНЯТТЯ НЕМАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН БАТЬКІВ І ДІТЕЙ

Проблема особистих немайнових прав особи, громадянина є однією з найважливіших у цивілістиці, оскільки кожна особа у правовій державі має відчувати свою соціальну захищеність, а повага до особистості є в такому суспільстві нормою повсякденного життя. Зазначені положення знайшли своє відображення в Конституції України, яка проголошує, що людина є найвищою цінністю в суспільстві, права та свободи якої гарантуються державою [1].

Регулювання Цивільним [2], Сімейним [3], Цивільно-процесуальним кодексами України [4] особистих немайнових відносин, які не пов'язувалися з май-

новими, стало прогресивним кроком на шляху формування правової держави. Як правильно зазначається в літературі, зміни, що сталися останніми роками в Україні, дали можливість нам побачити і оцінити себе в загальноєвропейському, загальносвітовому контексті і одночасно спричинили до ламання стереотипів як щодо кількісного складу особистих немайнових прав, так і щодо їх якісного цивілістичного наповнення та способів захисту [5, 48].

Для дослідження особливостей немайнових правовідносин батьків і дітей необхідним є визначення поняття та сутності немайнових правовідносин взагалі. Перш за все слід звернути увагу на те, що особисті немайнові права є специфічними, оскільки, як випливає із самої назви, вони є немайновими. Вони позбавлені економічного змісту, не мають грошової оцінки. Проте це не означає відсутності будь-якого зв'язку між ними та майновою сферою.

Особисті немайнові права регулюються різними галузями законодавства — державним, цивільним, сімейним, трудовим та іншими. В зв'язку з тим, що немайнові права встановлюються Конституцією України, уявляється необхідним зупинитися на співвідношенні конституційних та галузевих немайнових прав. Згідно з дослідженнями представників науки державного права окреме конституційне право належить не тільки всім громадянам взагалі, а й кожному громадянину окремо і визначає зв'язок між громадянином та державою в цілому [6, 40].

Треба погодитися, що всі закріплені в Конституції права громадян становлять інститут державного права. До числа конституційних за своїм рівнем та значенням належать також права, що закріплюються в Декларації прав та свобод людини та громадянина. Представники державного права вважають, що конституційні права, які закріплюються в інших (крім Конституції) актах, отримують таким чином конкретизацію та розвиток [7, 151]. І з цим частково можна погодитися, але при цьому все ж таки необхідно відрізнити конституційне право від галузевого суб'єктивного права з однаковою або схожою назвою. Очевидно, що конституційні права громадян не повинні ототожнюватися з правами, що набуваються в результаті вступу в ті чи інші конкретні правовідносини, їх юридична природа відрізняється.

У сімейному праві особисті немайнові права мають вирішальне значення, оскільки в сім'ї виникають досить складні людські відносини як майнового, так і немайнового характеру. Своєрідність останніх, їх тісний зв'язок зі світом почуттів не змінюють загального становища, що будучи різновидом суспільних відносин, вони також потребують правового регулювання. Його специфіка та особливості в більшості своїй залежать від тих змін, що відбуваються в суспільстві. Особливістю немайнових правовідносин батьків і дітей є те, що вони виникають тільки між фізичними особами і з обставин, що прямо передбачені СК України [8; 9], — спорідненість, усиновлення тощо, при цьому зареєстровані у встановленому законом порядку.

Особисті немайнові права не можуть сприйматися й аналізуватися поза іншими правами особи, вони є складовою частиною єдиної системи прав, якими особа володіє і які підпорядковує своїм інтересам. Всі немайнові права

об'єднуються тим, що вони служать визнанню за особою її моральної цінності [10, 83].

Немайнові права та обов'язки батьків і дітей є складними та різноманітними. При цьому значна частина таких відносин взагалі не регулюється правом, адже досить широке коло вказаних відносин не підлягають правовому регулюванню. До того ж зайве втручання у сферу особистих відносин подружжя, їх детальна регламентація могли б мати навіть негативні наслідки [11, 82].

Водночас схожість норм сімейного права та моралі, наявність однакових за своєю сутністю підстав, що визначають їх природу, збіг цілей, які вони переслідують, не означає їх тотожності. Норми сімейного права, що регулюють немайнові правовідносини батьків і дітей, і норми моралі відрізняються між собою, оскільки не збігаються перш за все по способах виявлення, забезпечення, сфері дії, характеру вимог і ступеню диспозитивності.

Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей передбачені у гл. 13 СК України, при цьому головні її недоліки полягають у тому, що немає окремої норми, в якій розкривався б загальний перелік норм щодо немайнових правовідносин батьків і дітей та їх змісту.

У ст. ст. 141, 142 СК встановлюється рівність прав батьків щодо дитини та дітей щодо батьків, однак її не регламентовано. Зокрема, батьки мають за законом рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони між собою у шлюбі, чи таке батьківство виникло у результаті добровільного звернення до органу РАЦС для фіксації такого безспірного факту, чи встановлено воно у судовому порядку тощо. Рівність прав батьків щодо дітей — це ознака, яка є однією із основних, що характеризує батьківські права.

Навіть такі юридичні факти, як розірвання шлюбу між батьками, їх окреме від дитини проживання, не повинні впливати на обсяг їхніх прав та звільняти їх від виконання обов'язків. Це положення законодавче визначено, але на практиці досягти такої рівності буває просто неможливо, що зумовлено об'єктивними обставинами — той з батьків, хто проживає з дитиною, завжди матиме більше часу для спілкування з нею, може здійснювати більший вплив на її виховання тощо. Крім того, обсяг професійного навантаження також є різним, оскільки діяльність одного з батьків може бути пов'язана з постійними та тривалими відрадженьнями, значним робочим часом тощо.

Слід зазначити також те, що не завжди відносини батьків і дітей також є врівноваженими з погляду права, оскільки не завжди правам та обов'язкам батьків відповідають права та обов'язки дітей. Зокрема, за ч. 4 ст. 150 СК батьки зобов'язані поважати свою дитину, але дитина не має такого обов'язку.

Заслугує на увагу висловлена в літературі думка, відповідно до якої права дітей порівняно з правами батьків є ширшими, оскільки вони можуть регламентуватися не тільки СК, а й міжнародними, спеціальними нормативними актами — Законом «Про охорону дитинства» тощо [12, 458]. Якщо у батьків є кілька дітей, то за ст. 142 СК останні мають рівні права (наприклад, за загальним правилом, правом на спадкування після смерті батьків наділені всі діти, які спадкують за законом у рівних частках), а також наділяються рівними

щодо батьків обов'язками (стягнення з дітей аліментів на утримання батьків), незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою.

Отже, незалежно від того, чи перебували батьки між собою у шлюбі, діти, які народжені у шлюбі, та діти, які народжені від батьків, які не перебували у шлюбі, користуються рівними правами щодо батьків та повинні нести щодо батьків рівні обов'язки.

На практиці іноді виникають запитання щодо прав дітей, які народилися від батьків, які не перебували у шлюбі, якщо таке батьківство було визнано у судовому порядку. Зазначена проблема останнім часом набуває все більшої актуальності, що обумовлено набранням чинності нового ЦПК України [13]. При цьому незалежно від строку встановлення факту батьківства судом права дітей щодо батьків мають місце не від часу набрання судовим рішенням про встановлення батьківства законної сили, а від моменту народження дитини.

Узагальнивши права та обов'язки батьків і дітей, наведені у гл. 13 СК України, можна сформулювати такі положення, які регламентуються законом: 1) обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я; 2) обов'язок батьків зареєструвати народження дитини в державному органі реєстрації актів цивільного стану; 3) визначення прізвища, імені, по батькові дитини; 4) права та обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини; 5) права батьків та дитини на спілкування; 6) права батьків щодо захисту дитини; 7) здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків; 8) права та обов'язки неповнолітніх батьків; 9) право батьків на визначення місця проживання дитини; 10) право батьків на відібрання малолітньої дитини від інших осіб; 11) забезпечення права дитини на належне батьківське виховання.

Батьки зобов'язані надавати дитині належне батьківське виховання, тобто право на виховання є одним із основних прав дитини. Якщо ж батьки не виконують свої функції або виконують неналежним чином, то СК передбачає способи контролю за їх діяльністю з боку держави. Інтереси та права дітей можуть захищати такі органи та посадові особи, як прокурор, органи опіки та піклування, Уповноважений Верховної Ради з прав людини (омбудсман) та ін. У ч. 2 ст. 152 СК зазначено, що дитина й сама має право не погоджуватися з неналежним виконанням батьками своїх обов'язків щодо неї, у ч. 3 йдеться про способи захисту дитиною своїх прав. Зокрема, вона має право на звернення до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій із усними або письмовими заявами з проханням про захист її прав та вжиття певних заходів впливу щодо батьків, які не виконують своїх функцій. А зазначені органи у силу своїх повноважень можуть в інтересах цієї дитини звернутися до суду, наприклад, прокурор в інтересах неповнолітньої дитини може звернутися до суду стосовно позбавлення батьків їх батьківських прав.

Якщо ж дитині виповнилося 14 років, вона може безпосередньо звернутися за захистом своїх прав та інтересів до суду. Це право закріплюють норми СК. 14-річна дитина сама може звертатися до суду з позовною заявою про позбавлення батьків батьківських прав (ст. 165 СК). Такі норми є прогресивними,

оскільки як Конституція, так і СК гарантують дитині право на безпосереднє звернення до суду за захистом її особистих прав та інтересів та їй не потрібно буде звертатися до різних органів та чекати, поки вони виступлять на захист її прав та інтересів.

Новелою СК України є врегулювання між батьками питань щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків шляхом укладення договору [14, 239]. Таке положення закріплено у ч. 4 ст. 157 СК, якою також передбачено, що той із батьків, хто проживає з дитиною, у разі його ухилення від виконання договору, зобов'язаний відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану другому із батьків. У СК не зазначено про форму такого договору, однак, аналізуючи положення чинного законодавства України, можна дійти висновку, що його доцільно посвідчувати у нотаріальному порядку. Основні умови договору має бути конкретизовано, а саме: у чому полягатиме виховання дитини, скільки раз на тиждень буде один із батьків бачитися з дитиною, як проводити вихідні і святкові дні, канікули тощо. У законі нічого не сказано про те, чи може у цьому договорі бути вирішено одночасно питання про виплату аліментів на утримання дитини, тобто посвідчення змішаного договору, який передбачатиме питання виховання та утримання дитини.

Отже, правовими нормами регулюються тільки ті суспільно значущі особисті відносини батьків і дітей, вплив моралі на які не завжди ефективний, а самі ці відносини мають життєво важливе значення для нормального розвитку особистості, зміцнення сім'ї. Тому держава не може залишити їх поза сферою правового регулювання, незважаючи на особистий характер останніх, оскільки повинна забезпечити всім своїм громадянам свободу волевиявлення, рівність перед законом тощо.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30.
2. Цивільний кодекс України: Наук.-практ. комент. / За ред. С. О. Харитонова. — Х.: Одиссей, 2003.
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січ. 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21–22.
4. Цивільно-процесуальний кодекс України: Закон України від 18 берез. 2004 р.: Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2004.
5. Ромовська З. Особисті немайнові права фізичних осіб // Українське право. — 1997. — № 1.
6. Восводип Л. Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. — М.: МГУ, 1972.
7. Фарбер И. Е. Свобода и права человека в Советском государстве. — Саратов: Саратов. ун-т, 1974.
8. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Ю. С. Червоного. — К.: Істина, 2003.
9. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. С. О. Харитонова. — Х.: Одиссей, 2006.
10. Гамбаров Ю. С. Курс гражданского права. Т. 1. — СПб., 1911.
11. Советское семейное право / В. Ф. Маслов, А. А. Пушкин и др. — К., 1981.
12. Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд / За ред. С. Я. Фурси. — К., 2005.
13. Цивільний процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент.: У 2 кн. / За ред. С. Я. Фурси. — К., 2006.
14. Сімейне право України / За ред. Ю. С. Червоного. — К.: Істина, 2003.